

OLIY TA'LIM MUASSASALARI XALQAROLASHUVINING PEDAGOGIK SHARTI SIFATIDA TALABALARNING GLOBAL KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH

*Sh. Doniyorova*¹

Annotatsiya:

Ushbu maqolada bugungi kunda mamlakatimizda ro'y berayotgan dunyo hamjamiyatiga integratsiyalashuvi jarayonlari faoliyatning barcha sohalari xalqaro o'lchovlarga mos kelishi zarurligi, bunda ayniqsa ta'lim sohasida oliy ta'lim muassasalari xalqarolashuvida talabalarning global kompetensiyasini shakllantirish, global muammolar haqida bilimlar va g'oyalar almashinuvi, madaniyatlararo ta'sirni kuchayishi bilan namoyon bo'lishi va ilm-fanni rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratishga xizmat qiluvchi xalqaro standartlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: global, kompetensiya, integratsiyalashuv, ta'limda xalqarolashuv, xalqaro o'lchov, global o'lchov.

doi: <https://doi.org/10.2024/2mezs262>

Global kompetensiyani shakllantirish zaruriyatining sabablari orasida olimlar iqtisodiyotning globallashuvi, xalqaro hamkorlikning kengayishi, xalqaro jarayonlar va boshqalarni ajratib ko'rsatib berganlar. Shu bilan birga, global kompetensiya nafaqat ta'lim mazmunini ta'minlashning yo'riqnomasidir, balkim xalqaro, madaniyatlararo va global o'lchovga ega bo'lgan dastur, shuningdek, ta'lim jarayonining barcha fanlarida uning namoyon bo'lish darajasini baholash usuli hisoblanadi.

Tadqiqot davomida global kompetensiya birinchi marta ta'lim natijasi sifatida 1988 yildagi Xalqaro va madaniyatlararo almashinuv bo'yicha Amerika Kengashining ma'ruzasida qayd etilganligi aniqlandi. Unda talabalarning xalqaro bilim olishi uchun shart-sharoitlar yaratish zarurligi qayd etildi. Talabalarga o'zlarini global miqyosda barkamol shaxs sifatida ro'yobga chiqarish, zamonaviy dunyoning o'zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarida qiziqish va qobiliyatlarni rivojlantirish imkonini beradigan almashinuv dasturlarida ishtirok etish orqali 1996 yilda Xalqaro madaniyatlararo ta'lim bo'yicha Amerika kengashi (ACIIE) "Global jamiyat uchun ta'lim: kollejlarda uchun asos" ilmiy-amaliy konferentsiya o'tkazdi. Konferentsiya yakunlari bo'yicha olimlar tomonidan quyidagi takliflar berildi global vakolatli shaxsning ta'rifi: "tushunish qobiliyati odamlar va tizimlarning o'zaro bog'liqligi, jahon tarixi haqida umumiy tushunchaga ega bo'lish, turli madaniy qadriyatlar va qarashlar mavjudligini tushunish va qabul qilish qobiliyati va shu munosabat bilan etnik va ijtimoiy-madaniy fazilatlar va manfaatlarni topish qobiliyati, madaniy xilma-xillik".

Tavsiyalarda ta'limni xalqarolashtirish mazmunini universitet missiyasiga integratsiya qilish zarurligiga havolalar mavjud edi:

-global kompetensiya qiymatini tan olish uchun akkreditatsiya mezonlarini qayta ko'rib chiqish;

¹ *Doniyorova Shoxista Shodiyarovna, O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti o'qituvchisi*

-talabalarning global kompetentsiyasini shakllantirishga qaratilgan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish;

-universitet professor-o'qituvchilari va xodimlariga global vakolatlarni rivojlantirishda yordam berish.

Ilmiy adabiyotlarda global kompetentsiyaning mazmuni bo'yicha turli nuqtai nazarlar mavjud. Shunday qilib, global kontseptsiyasining asoschilaridan biri R.Lambert global miqyosda barkamol shaxsni zamonaviy dunyo va jamiyat haqida bilimga ega, turli madaniyat vakillari bilan samarali muloqot qila oladigan, yuksak saviyaga ega fuqaro deb ta'riflaydi.

V.Brastin R.Lambert tomonidan taklif qilingan ta'rifni to'ldiradi va global miqyosda barkamol shaxsni madaniyatlararo o'zaro munosabatlarning turli sharoitlarida samarali ishlash, jahon jamiyatining rivojlanish tendensiyalarini va ularning muammolarini tushunish kabi xususiyatlarga ega bo'lgan mutaxassis sifatida ko'rib chiqishni taklif qiladi.

P. Stearns ta'kidlaydiki, "global" ma'nosida bu atama talabalarning dunyoning turli xalqlarining madaniy an'analari va qadriyatlari haqida bilimga ega ekanligini anglatadi [210].

G. B. Sksfam global miqyosda vakolatli shaxsning uchta jihatini belgilaydi:

1) globallashuv va madaniyatlararo muloqot sharoitida zarur bo'lgan global va madaniyatlararo muammolarni bilish va tushunish;

2) ko'p tilli muloqot qilish, turli madaniyat vakillari bilan samarali madaniyatlararo muloqot qilish, odamlarning mulohazalari va his-tuyg'ularini tushunish, boshqa madaniyatni qabul qilish;

3) muayyan harakatlarni kontekstga aylantiradigan, odamga xatti-harakatlar normalarini ko'rsatadigan qadriyatlar. Qadriyatlar yordamida inson boshqa odamlarga va xatti-harakatlarga munosabatini shakllantiradi, tanqidiy va analitik fikrlashni rivojlantiradi (4-rasm) [197].

K. L. Olson va K. R. Kroeger xalqaro tajriba, madaniyatlararo sezgirlik va global kompetentsiya o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashga qaratilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, global miqyosda vakolatli shaxs "madaniyatlararo muloqotni amalga oshirish uchun yetarli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan shaxsdir.

Shunday qilib, ilmiy adabiyotlarning qiyosiy tahlili o'zaro bog'liq ichki va tashqi omillar va qiymat sabablari, kognitiv va xulq-atvor bloklaridan iborat bo'lgan ta'lim natijasi sifatida global kompetentsiya haqida gapirishga imkon beradi. Ular quyidagilardan iborat:

-shaxsni ifodalash: shaxsning qadriyat munosabati (global dunyoqarash ongini belgilaydigan shaxsiy xususiyatlar);

-madaniyatlararo o'zaro ta'sir sharoitida kasbiy faoliyatdan xabardorlikni ta'minlaydigan bilimlar va o'zaro bog'liq global dunyoda ishlash uchun zarur bo'lgan ko'nikma va qobiliyatlar to'plami: global miqyosda fikrlash va harakat qilish qobiliyati, global faktlar va hodisalardan foydalanish qobiliyati, muammolarni hal qilish qobiliyati, global muammolar va boshqalar.

Har uch blok bir-biriga bog'langan va o'zaro bog'liqdir (1-jadval).

1-jadval - Global kompetentsiyaning tuzilishi

Blok nomi	Madaniyatlararo global o'lchovlar
Qadriyatli	Asosiy tamoyillar
Kognitiv	Bilim
Xulq-atvor	Ko'nikmalar va qobiliyatlar

Qadriyatga munosabat ichki motivatsiya va madaniyatlararo muloqotga bo'lgan ehtiyojlar, ijtimoiy, tarixiy, axloqiy, iqtisodiy omillar va ma'lum qadriyatlar paydo bo'ladigan sharoitlar bilan belgilanadi.

Kognitiv blok maxsus fanlar bo'yicha yuqori darajadagi global bilimlarning mavjudligini, keng dunyoqarashni va umuman koinot haqidagi bilimlarni o'z ichiga oladi.

Xulq-atvor bloki talabani o'zgaruvchan dunyoda ishlashi uchun zarur bo'lgan kasbiy ko'nikmalar uchun javobgardir: global fikrlash va harakat qilish qobiliyati, global faktlar va hodisalardan foydalanish qobiliyati, global muammolarni hal qilish qobiliyati.

Har bir blokda talaba shaxsining motivatsion salohiyati shakllanadi va mustahkamlanadi, uning dunyoqarashi kengayadi, ko'nikma va malakalari shakllanadi, asosiy va qo'shimcha bilimlar hajmi asta-sekin kengayib boradi, dunyoning global manzarasiga yaxlit qarash shakllanadi.

1-jadvaldagi ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish asosida biz umumbashariy kompetentsiya mazmunini shakllantirdik, u qiymat, xulq-atvor va kasbiy bilim va ko'nikmalarning o'ziga xos kombinatsiyasini, jumladan, madaniyatlararo va global o'lchovlarni ko'rsatadi.

Global kompetentsiyani shakllantirish vositalari haqidagi g'oyalarni ishlab chiqish uchun biz ta'sirning asosiy omillarini o'z ichiga olgan modelni taklif qilgan M. Mori asarlaridagi xususiyatlar – ta'lim jarayonining o'zaro bog'langan tizimli tashkil etilgan elementlari, jumladan, xalqaro o'qituvchilar va talabalarning mavjudligi, xalqaro loyihalar, chet tilidagi dasturlar, zamonaviy texnika va texnologiyalardir

Ushbu sohadagi ishlarning jamlangan tahlili global kompetentsiya mazmunining asosiy xususiyatlarini ikki toifaga bo'lish imkonini beradi. Birinchi toifa ruhiy xususiyatlar bilan bog'liq bo'lib, buning natijasida inson global va madaniyatlararo muammolarni turli nuqtai nazardan tahlil qilish, madaniy farqlarni anglash va qabul qilish, shaxsiy mulohazalarni shakllantirish, turli xalqlarning huquqlarini hurmat qilish qobiliyatiga ega. Ikkinchi toifa lingvistik qobiliyatlar bilan bog'liq bo'lib, uning yordamida inson o'z maqsadlariga erishish uchun madaniyatlararo o'zaro ta'sirga kirishishi, boshqalarning fikrlarini tushunishi va hisobga olishi mumkin.

Xulosa qilib aytganimiz, bizning tadqiqotimiz doirasida global kompetentsiyani shakllantirishni Oliy ta'lim muassasalari xalqarolashuvida ta'lim dasturlarini xalqarolashuvi orqali global kompetentsiyani shakllantirish bu pedagogik shart-sharoit sifatida va uni shaxsning tayyorgarligini aks ettiruvchi ta'lim natijasi sifatida ko'rib chiqish tavsiya etiladi. Bugungi kunda dunyo va ijtimoiy o'zaro ta'sirlar to'g'risida yangi bilimlarga ega bo'lish, ularning ta'siri ostida global va mahalliylik o'rtasidagi munosabatlar, madaniyatlararo muloqotning qiymat yo'nalishlari haqida tasavvurga ega bo'lish zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

[1]. *Xakimov, Sh. (2016). Xalqaro ta'lim tizimini rivojlantirishda O'zbekiston Respublikasining siyosat-strategik tushunchalari va maslahatlari. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. [https://president.uz/uz/lists/view/2609]*

[2]. *Yusupova, M. (2013). O'zbekistonda xalqaro ta'limning rivojlanishi va ustuvor masalalar. O'zbek til va adabiyoti, 1(6), 73-81.*

[3]. *Saidov, B. (2017). Xalqaro ta'limning O'zbekistonda amaliyotdagi o'rni va muammolar. O'zbekiston fan va texnologiyasi, 4, 61-66. Adams T, (1999) Oliy ta'limda sifat va xalqarolashtirish, OECD, 1999;*

[4]. *Benett P., Bergan S., Kassar D., Hamilton M., Soinila M., Sursok A., Uvalik-Trumbik S., Uilyams P., (2010) "Quality assurance in universities", Seminar hisoboti, Finlyandiya;*

[5]. Hellmann Joachim va boshqalar, (2001) "*Internationalisierung: Evaluation und Akkreditierung*", (Bonn shahridagi rektorlar konferentsiyasida taqdim etilgan ma'ruza, Germaniya, 2001 yil iyun;

[6]. *Xalqaro oliy ta'lim markazi*, 54, 2009 yil qishi, 8-10-betlar